

N.R.EYUBOVA

e-mail: nurlana.eyubova07@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-8846-0068>

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2025.2.025

KONSEPTUAL METAFORALAR PAREMİOLOJİ MÜSTƏVİDƏ

Xülasə. Məqalə konseptual metaforaların paremioloji müstəvidə təhlilinə həsr olunub. Konseptual metaforaların paremioloji müstəvidə tədqiqi müasir dilçilikdə aktualıq kəsb edir. Bu tədqiqatlar xalqın dünyagörüşünü və idrak modelini anlamağa kömək edir, dilin mədəni mahiyyətini üzə çıxarır və lingvistik, koqnitiv və mədəni araşdırmalar üçün mühüm zəmin yaradır. Məqalənin məqsədi paremioloji vahidlərdə mövcud olan konseptual metaforaları müəyyənləşdirmək, onların koqnitiv və mədəni funksiyalarını təhlil etməkdir.

Açar sözlər: konseptual metafora, paremiologiya, mədəniyyətlərarası əlaqə, global mədəniyyət, koqnitiv dilçilik

Müasir dövr qloballaşma və mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqə proseslərinin birləşdiyi bir dövrə təsadüf edir. Bu, xalqların mədəniyyətlərinin və dillərinin daha intensiv şəkildə qarşılıqlı təsir göstərməsinə səbəb olur. Bu şəraitdə elmi tədqiqatlar, xüsusən də dil hadisələrinin mədəni xüsusiyyətləri əks etdirən aspektlərinə olan marağın artmasına gətirib çıxarır. Xalqların tarixi, dünyagörüşü, sosial quruluşu və gündəlik həyatı haqqında məlumatları mühafizə edən və nəsildən-nəslə ötürən ənənəvi dil formaları olan atalar sözləri, bu tədqiqatların obyektləri olaraq xüsusilə əhəmiyyət kəsb edir.

Atalar sözləri, müəyyən bir xalqın mədəniyyətini, dünyagörüşünü və kollektiv təcrübəsini dil vasitəsilə ifadə edən ən güclü vasitələrdən biridir. Bu səbəbdən, onların tədqiqi yalnız dilin strukturu və funksiyaları ilə əlaqəli deyil, eyni zamanda sosial və mədəni kontekstlə də sıx bağlıdır. Qloballaşma və mədəniyyətlərarası əlaqələrin artması, müxtəlif dillər və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı təsirləri daha da gücləndirir, bu isə atalar sözlərinin və digər dil formalarının mədəniyyətlərarası fərqləri və bənzərlikləri anlamaqda və təhlil etməkdə mühüm rol oynayır. Beləliklə, atalar sözləri yalnız dilin deyil, həm də xalqın mədəni yaddaşının və mədəniyyətlərarası əlaqələrin əks olunmasında vacib bir alətə çevrilir.

Konseptual metaforaların paremioloji vahidlərdə sistemli şəkildə təhlili işin *elmi yeniliyini* təşkil edir. Bu vahidlərin yalnız dilin bədii qatını deyil, həm də koqnitiv və mədəni səviyələrini əks etdirən idrak strukturları kimi çıxış etdiyi sübut olunmuşdur. Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, paremioloji materiallar xalqın konseptual dünyagörüşünü kodlaşdıran və mədəni dəyərləri ötürən əsas mənbələrdən biridir. Tədqiqat bu metaforaların təsnifini və funksional təhlilini təqdim etməklə, dilçilikdə konseptual metafora ilə folklor arasında əlaqəni yeni baxış bucağından araşdırmışdır.

Paremiologiyada konseptual metaforalar

Atalar sözləri, konseptual metaforalarla zəngindir, çünki onlar xalqın kollektiv təcrübələrini və müdrikliyini birbaşa metaforik formalarla ifadə edirlər. Atalar sözlərinin mənşəyi ilə bağlı elmi təhlil göstərir ki, bu sözlər əvvəlcə şifahi ədəbiyyatın bir hissəsi kimi meydana gəlmişdir və yazılı ədəbiyyatda heç bir ilkin sübutu yoxdur. Atalar sözləri və deyimlər, xalqın həyat təcrübəsi, müşahidələri və psixoloji vəziyyətlərindən yaranmış, nəsildən-nəslə, bir dilin

daşıyıcıları arasında təkrarlanaraq ötürülmüşdür. Onlar xalqın kollektiv yaddaşının məhsulu olaraq formalaşmış və dilin təbii inkişafı prosesində öz yerini tutmuşdur.

Bununla bağlı M.A.Şoloxovun fikri xüsusi diqqətə layiqdir: “Xalqın ən böyük sərvəti – onun dilidir! Minilliklər boyu sözlərdə insan düşüncəsinin və təcrübəsinin saysız-hesabsız sərvətləri toplanır və əbədi olaraq yaşayır. Və bəlkə də, xalqın dil yaradıcılığının heç bir formasında onun düşüncə və ağılı bu qədər güclü və çoxsaylı şəkildə təzahür etmir, onun milli tarixinin, cəmiyyət quruluşunun, gündəlik həyatının və dünyagörüşünün bu qədər açıq və aydın şəkildə əks olunmadığı kimi, atalar sözlərində təzahür edir” [10, s.3-4].

Bu fikirdə M.A.Şoloxov atalar sözlərinin xalqın dilindəki yeri və əhəmiyyətini vurğulayır. Onun fikrincə, atalar sözləri xalqın təcrübəsinə və düşüncəsinə simvolizə edən əvəzsiz dil vasitələridir. Atalar sözləri dilin yalnız kommunikasiya məqsədilə deyil, həm də xalqın mədəniyyətinin, sosial quruluşunun, dünya görüşünün qorunub saxlanması üçün mühüm bir vasitədir. M.A.Şoloxov burada atalar sözlərini xalqın əzəli və əbədi müdrikliyinin əks olunduğu, kollektiv təcrübənin və həyat fəlsəfəsinin dil vasitəsilə gələcək nəsillərə ötürüldüyü dil forması kimi təqdim edir. O eyni zamanda atalar sözlərinin xalqın milli tarixini, sosial quruluşunu və dünyagörüşünü ən kütləvi şəkildə təmsil edən dil vahidi olduğunu qeyd edir.

Bu cür ifadələr insanların gündəlik həyatına, sosial münasibətlərinə və təbii mühitlə əlaqələrinə dair ümumi anlayışları, dəyərləri və fəlsəfi görüşləri əks etdirir. Həmçinin atalar sözləri müdrikliyi, həyat təcrübəsinə və çox vaxt həyatın mürəkkəb məsələlərini sadə və yığcam şəkildə ifadə etməyə kömək edir. Məsələn, *“Medicine may cure the pain, but the scar remains – Dərman ağrını kəsər, amma yara qalar”* [3, s.28].

Burada “ağrı” və “yaralar” həyatın çətinliklərini və travmalarını simvollaşdırır. *“Dərman”* isə çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün istifadə olunan vasitə və ya mübarizə üsuludur. Bu metafora, həyatda keçilən çətinliklərin və yaşanan acıların tamamilə yox olmadığı, sadəcə müvəqqəti olaraq aradan qaldırıldığı mesajını verir.

“The light will burn until the end of the day – işıq günün sonuna qədər yandırılır” metaforik bir ifadədir və həm mənəvi, həm də fiziki aspektdə təhlil oluna bilər.

İşıq burada həyatın, enerjinin, fəaliyyətin və ya müsbət bir qüvvənin simvoludur. *İşıq*, bəzən həyatın qısa və qiymətli olduğunu göstərmək üçün istifadə olunan bir metaforadır. Günün sonuna qədər yanma, bir çox halda həyatın və enerjinin təbii axışını, başlanğıcdan sona qədər davam edən bir prosesi simvollaşdırır.

Gün, zamanın bir ölçüsü olaraq, insanların gündəlik həyatını, fəaliyyətini və həyatın keçiciliyini əks etdirir. *“Günün sonu”* ifadəsi həyatın təbii axışının sonlanmasını və ya bir dövrün bitməsinə simvollaşdırır. Bu həm də insan ömrünün sona çatması ilə əlaqələndirilə bilər – başlanğıc və son arasında bir keçidin, bir prosesin tamamlanmasının təmsilidir.

Yandırılma sözü burada enerjinin istifadəsini, həyatın canlanmasını və fəaliyyətin davam etməsinə simvollaşdırır. *İşıq*ın günün sonuna qədər yanması, müəyyən bir məqsədə çatana qədər çalışmaq, həyatın hər anından istifadə etmək və bu yolda davam etmək mənasına gəlir. Bu həm də zamanın və enerjinin məhdud olduğunu, amma bu müddət ərzində maksimum fayda əldə etməyin vacibliyini bildirir.

Bu ifadə həyatın parlaq və aktiv dövrlərinin keçiciliyini və zamanın məhdudiyyətini vurğulayan bir metaforadır. “İşıq” və “gün” simvolları, insanların həyatında hər bir anın dəyərini artırmağın vacibliyini təmsil edir.

Marriage is both a union and a separation – evlənmək, həm birləşmək, həm də ayrılmaqdır, atalar sözü, evliliyin çoxsahəli və mürəkkəb təbiətini vurğulayan konseptual bir ifadədir [1, s. 29]. Evlilik, cəmiyyətin ən qədim və əhəmiyyətli sosial institutlarından biri olaraq, həm müsbət, həm də mənfi tərəfləri olan bir həyat təcrübəsidir. Bu sözün iki əsas hissəsi – “birləşmək” və “ayrılmaq” – evliliyin həm uyğunlaşma, həm də fərdiyyətin qorunması arasında təzadları göstərir.

“Birləşmək” ifadəsi, evliliyin əsas məqsədi olan iki fərdin birləşməsini, əlaqə qurmasını, bir-birini tamamlamasını və qarşılıqlı dəstək verməsini təmsil edir. Evlilik, cəmiyyətin və mədəniyyətin tələblərinə uyğun olaraq, iki insan arasında sosial, emosional və fiziki bağları möhkəmləndirir. Bu bağ, cəmiyyətin normativ dəyərləri və həyat məqsədləri ilə əlaqəlidir.

Evlilik, həmçinin həyatın praktiki və gündəlik tərəflərini təşkil edir. Fərdlər arasında qarşılıqlı əlaqə, iş bölüşdürülməsi, ev və ailə məsələlərinin idarə edilməsi birləşmə prosesində mühüm rol oynayır. Bu, birgə həyat qurma, əksər hallarda ailə müstəvisində daha stabil bir gələcək inşa etmə prosesidir.

Evliliyin ayrılma tərəfi, həm şəxsi, həm də sosial baxımdan daha incə bir mövzudur. “Ayrılmaq” burada, evlilikdəki fərdlərin müəyyən bir müstəqilliyə, şəxsi hədudlara və fərdi şəxsiyyətlərinə sahib olma ehtiyacını ifadə edir. Hər iki tərəf birləşsə də, hər birinin öz xarakterini, arzularını və ehtiyaclarını qorumağa davam etməsi vacibdir. Bu, şəxsi sərhədlərin, ehtiyacların və həyat tərzinin nəzərə alınması ilə əlaqəlidir.

Evlilikdəki ən böyük çətinliklərdən biri də hər iki fərdin eyni zamanda həm birləşmək, həm də öz fərdi şəxsiyyətlərini qorumaq istəyində yaranan təzadlar və gərginliklərdir. Hər bir tərəf öz müstəqil şəxsiyyətini və özgürlüyünü qorumağa çalışarkən, evlilikdəki qarşılıqlı əlaqələr bu müstəqilliyə zidd olaraq, bəzən “ayrılma” hissini doğurur [8, s.129].

Bu atalar sözü, evliliyin sosial strukturlarda və insan həyatında yaratdığı mürəkkəb dinamikalara da təmsil edir. Cəmiyyətin evliliyə verdiyi əhəmiyyət, iki fərd arasında həm əlaqə, həm də müstəqillik balansını yaratmaq məsələsini gündəmə gətirir. Evlilik həm birliyin, həm də ayrılmanın simvolu olmaqla, cəmiyyətin evliliyə dair gözləntilərini və müxtəlif həyat təzlərini əks etdirir.

Psixoloji baxımdan, bu atalar sözü evliliyin emosional tərəflərini və birləşmə ilə bağlı yaranan psixoloji vəziyyətləri izah edir. Evlilik, həm də iki fərdin bir-birini anlamağa və öz şəxsi həyatlarını bir-biri ilə paylaşmağa yönəlmiş emosional bir prosesdir. Lakin fərdlərin öz maraqlarına və ehtiyaclarına daha çox diqqət yetirmələri, bəzən evlilikdəki “ayrılma” hissini yarada bilər. Bu atalar sözü, evliliyin bir tərəfini təmsil edən pozitiv birləşmə ilə yanaşı, fərdlərin fərdi şəxsiyyətlərini qorumağa çalışdıqları “ayrılma” aspektini də nəzərə alır.

Paremioloji müstəvidə metaforik modellər

Məlumdur ki, paremioloji vahidlərin əksəriyyəti metaforik struktura malikdir və bu vahidlər vasitəsilə xalqın dünyagörüşü, həyat fəlsəfəsi, sosial münasibətləri və dəyərləri kodlaşdırılmış şəkildə ötürülür. Bu baxımdan, konseptual metaforaların paremioloji müstəvidə tədqiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Paremiologiyada bu cür metaforalar xalqın həyat tərzini, münasibətlər sistemini və mədəni stereotiplərini ifadə etmək üçün geniş istifadə olunur.

İngilis dilinin paremiologiyasında aşağıdakı metaforik modellər geniş yayılmışdır [9, s.44]:

1. *Life = Journey modeli*

Həyat = Yol (Səyahət)

Bu modeldə həyat bir yol, insan isə bu yolda hərəkət edən bir yolçu kimi təqdim olunur.

He who walks straight will not get lost.

(Meaning: An honest person won't go astray)

Düz gedən azmaz.

The road is easier with a companion.

(Meaning: Life is easier with support or good company)

Yol yoldaşla gəlir.

Marriage is a Journey (Evlilik bir səyahətdir) konseptual metaforası həyat yoldaşlarının birgə keçdiyi yolu, qarşılaşdıqları çətinlikləri və birgə məqsədləri səyahət metaforası üzərindən izah edir. Bu metafora çərçivəsində evlilik başlanğıcı olan, mərhələlərlə irəliləyən, bəzən maneələrlə qarşılaşan və məqsədə yönələn bir yol modeli kimi təqdim olunur. Məsələn,

They decided to take the road of life together (Onlar həyat yoluna birlikdə çıxmağa qərar verdilər) ifadəsi göstərir ki, iki insan birlikdə həyata başlamağa qərar veriblər. Burada

“road of life” (həyat yolu) insan ömrünü, “take together” isə bu yolun ortaq şəkildə keçiləcəyini simvolizə edir. Bu ifadə evliliyin başlanğıcında verilən qərarın qarşılıqlı və şüurlu bir addım olduğunu göstərir.

Their marriage started on a smooth path (Evlilikləri hamar bir yolla başladı) cümləsində isə evliliyin ilk mərhələlərinin asan və problemsiz keçdiyi vurğulanır. Buradakı “smooth path” ifadəsi yolun hamar və rahat olduğunu göstərməklə, münasibətlərdəki sabitlik və qarşılıqlı anlaşmanın yüksək olduğunu simvollaşdırır. Beləliklə, metaforik baxımdan, evlilikdəki ilkin mərhələ rahat bir səyahətin ilk addımları kimi təqdim olunur [5, s.123].

They are heading in the same direction (Onlar eyni istiqamətdə irəliləyirlər) isə evli cütlüyün həyat məqsədlərinin və dünyagörüşlərinin eyni olduğunu göstərir. “Same direction” ifadəsi burada yalnız coğrafi istiqamət deyil, həm də ortaq dəyərləri, planları və gələcəyə dair baxışları bildirir. Bu, evlilikdəki harmoniya və uyğunluğun metaforik izahıdır.

Bu üç ifadə “*Marriage is a Journey*” metaforasının başlanğıc mərhələsində – qərar, başlanğıc və məqsəd istiqamətləri baxımından necə işlədiyini nümayiş etdirir. Bu metaforik struktur vasitəsilə evlilik prosesi konkret obrazlarla zənginləşdirilir və insanlar üçün daha anlaşılın və yadda qalan formada təqdim olunur. Metaforik modellərin təsnifi bu vahidlərin semantik və funksional təyinatını daha dərinlən anlamağa imkan verir. Nəticə etibarilə, paremiologiyada konseptual metafora yanaşması həm nəzəri, həm də praktik baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Mövzunun aktuallığı. Konseptual metaforalar paremioloji vahidlərdə xalqın dünyagörüşünü, mədəni dəyərlərini və düşüncə tərzini əks etdirən mühüm dil vasitəsidir. Bu mövzunun araşdırılması metaforik düşüncənin milli-mədəni spesifikasiyasını və universallığını üzə çıxarmaq baxımından aktualdır.

Mövzunun elmi yeniliyi. Məqalədə konseptual metaforaların paremioloji vahidlərdə necə formalaşdığı və mədəniyyətlərarası müqayisədə necə fərqləndiyi sistemli şəkildə təhlil edir. Bu yanaşma paremioloji vahidlərin semantik təhlilini verərək, onların öyrənilməsinə yeni elmi baxış təqdim edir.

Mövzunun praktik əhəmiyyəti və tətbiqi ondan ibarətdir ki, araşdırmamızdan əldə edilən məlumatlar dilçilər, doktorantlar və bu sahədə araşdırma aparan hər bir kəs üçün faydalı ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Cameron, L. Researching and Applying Metaphor / L.Cameron, G.Low.– Cambridge: Cambridge University Press, – 1999. – 227 p.
2. Charteris-Black, J. Corpus approaches to critical metaphor analysis / J.Charteris-Black, Palgrave Macmillan, – 2023. – 330 p.
3. Goatly, A. The Language of Metaphors / A.Goatly. – London: Routledge, – 2007. – 336 p.
4. Korunets, Evgeny P. The Role of Proverbs in the Formation of Language and Culture / P. Evgeny Korunets, – Moscow: Russian Academy of Sciences, – 2005. – p.27-39.
5. Kövecses, Z. Metaphor: A practical introduction. / Z.Kövecses. – Oxford University Press, – 2020. – 146 p.
6. Krennmayr, T. Metaphor in Discourse / T.Krennmayr, [et al.], – Cambridge: Cambridge University Press, – 2014. – 312 p.
7. Lakoff, G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M.Johnson, – Chicago: University of Chicago Press, – 1980. – 258 p.
8. Mieder, W. Proverbs Are the Best: An International Study / W.Mieder. – New York: Oxford University Press, – 2004. – 292 p.
9. Zlatev, J. The Concept of Metaphor: Cross-cultural and Cognitive Perspectives / J.Zlatev, [et al.], –Amsterdam: John Benjamins Publishing, – 2010. – 320 p.
10. Шолохов, М.А. Тихий Дон. / М.А.Шолохов. – Москва: Московский Работник, Том 1, – 1957. – 370 с.

N.R.Eyubova

Conceptual Metaphors in the Proverbial Domain**Summary**

The article focuses on the analysis of conceptual metaphors in the proverbial domain. The study of conceptual metaphors in the paremiological dimension is of particular relevance in modern linguistics. Such research contributes to the understanding of a nation's worldview and cognitive models, reveals the cultural essence of language, and provides a significant foundation for linguistic, cognitive, and cultural studies. The aim of the article is to identify conceptual metaphors present in paremiological units and to analyze their cognitive and cultural functions.

Key words: *conceptual metaphor, paremiology, intercultural communication, global culture, cognitive linguistics*

Н.Р.Эюбова

Концептуальные метафоры в пословичном домене**Резюме**

Статья посвящена анализу концептуальных метафор на паремиологическом уровне. Исследование концептуальных метафор в паремиологическом аспекте представляет собой актуальное направление в современной лингвистике. Такие исследования способствуют пониманию народного мировоззрения и когнитивных моделей, раскрывают культурную сущность языка и создают важную основу для лингвистических, когнитивных и культурологических исследований. Цель статьи – выявить концептуальные метафоры, представленные в паремиологических единицах, и проанализировать их когнитивные и культурные функции.

Ключевые слова: *концептуальная метафора, паремиология, межкультурная коммуникация, глобальная культура, когнитивная лингвистика*

Rəyçi: f.f.d., dos. T.Quliyev

Redaksiyaya daxil olub: 08.05.2025